

GØSTA ESPING-ANDERSEN

JÓLÉTI REZSIMEK ÉS TÁRSADALMI RÉTEGZŐDÉS*

A tanulmány főként Skandinávia példáján keresztül azt vizsgálja, hogy a jóléti állami politikák milyen feltételek mellett járulnak hozzá a lehetségszerkezetek kiegyenlítéséhez. A generációk közötti mobilitással és az iskolai végzettséggel kapcsolatos adatokon alapuló elemzés feltárja, hogy Skandináviában máshol nem található egyértelmű kiegyenlítő hatás mutatható ki. E hatás azonban aszimmetrikus, mivel majdnem kizárólag alulról felfelé ható kiegyenlítődestről van szó.

Előszó

Mikor szóltak nekem arról a tervről, hogy a *Journal of European Social Policy* a megjelenése 25. évfordulóján különszámot ad ki a *Three Worlds* (1990) könyvem újragondolására, ezt életem legnagyobb megtiszteltetésének tartottam. De az eufóriát aztán felváltotta a riadalom: vajon milyen hasznos írással járulhatnék hozzá a különszámhoz? Az elmúlt 25 év változásai fényében újrvizsgáljam a rezsimtípológiámat? Védjem magam a sok kritikával szemben? Ezek a lehetőségek teljesen unalmasnak tűntek nekem, és akkor egy nap eszembe jutott a megoldás: itt van a nagy lehetőség arra, hogy elővegym azt a fontos kérdést, amivel még semmilyen komoly formában nem foglalkoztam.

A *Three Worlds*nek két átfogó célja volt. Az első a jóléti államok sokszínűsége mögötti okok azonosítása, a második annak kiderítése, hogy ez a sokszínűség befolyásolja-e valamilyen módon az állampolgárok életesélyeinek minőségét. Az egyes jóléti modellek foglalkoztatási hatásait vizsgálva azt állítottam (a 8. fejezet végén), hogy ezek a kvalitatív módon különböző „posztindusztriális” rétegződési forgatókönyvek bábái. Utólagosan úgy gondolom, hogy meglehetősen grandiózus állításról van szó, ha figyelembe vesszük a témával kapcsolatos felhasználható adatok szűkösségét.¹ Így most arra használom a *Journal of European Social Policy* által nekem felajánlott kivételes lehetőséget, hogy ismét megvizsgálom a rétegződési kérdést.

* Gøsta Esping-Andersen: Welfare regimes and social stratification. *Journal of European Social Policy*, 2015, 25 (1), 124–134.

¹ A könyv megírásának idején az adott rétegződési dimenziókról nagyon kevés komparatív adat volt.

A jóléti államok rétegződési hatásainak kutatásakor természetesen komparatív megközelítést kell alkalmaznom, diakrón szempontból (a 2. világháború előtti és utáni jóléti államok tekintetében) és a nemzetek összehasonlításakor is. Az elemzés – komparatív módon bár, de – Skandináviára helyezi a hangsúlyt, mivel itt másokhoz képest sokkal átgondoltabb és tudatosabb erőfeszítéseket tettek az egyenlőség szociálpolitika révén történő erősítésére. A rétegződés egy dimenziójára, nevezetesen a társadalmi osztály generációk közötti közvetítő hatására fogok összpontosítani.

A konklúziómat megelőlegezve, egyértelmű bizonyítékai vannak annak, hogy a szociáldemokrata rezsimtípus hatékonyan egyenlősítette a lehetségszerkezetet, míg az általam vizsgált konzervatív és liberális modellben nincs ilyen eredmény. Érdekes módon ez majdnem kizárólag „alulról felfelé” irányuló mozgás: a munkásosztályba tartozók utódainak felfelé irányuló mobilitási esélyeit erősítik, miközben nemigen érintik a privilegizált osztályok előnyeit. A fő hatóerőket illetően úgy vélem, hogy a skandináv egyenlősítő eredmények elsősorban a más egalitáriánus célok érdekében folytatott politikák következményei; ezek közül főleg az oktatási rendszer demokratizálását és a nők emancipálását kell megemlíteni.

Bár történelmileg nézve a jóléti reformokat rutinszerűen az egyenlőség nevében indították, az összes jóléti állam elsődleges célja a szociális védelem és a jövedelemfenntartás, nem pedig az osztályszerkezet átalakítása volt. Csak a 20. század utolsó évtizedeiben tapasztalható a lehetségszerkezet kiegyenlítését előtérbe helyező politikai váltás, amit egyrészt a gyermekszegénység csökkentésére irányuló oktatási reformokkal, másrészt a nők foglalkoztatását és a nagyobb nemek közötti egyenlőséget célzó politikai intézkedésekkel akartak elérni. Ez a váltás vitathatatlannal sokkal erőteljesebb volt a szociáldemokrata rezsimben, mint máshol.

A lehetséges endogenitás miatt nagyon nehéz a jóléti államok rétegződésre gyakorolt oksági hatásának kimutatása. Ahogy a *Three Worlds*-ben írtam, a három versengő rezsim egymástól eltérő típusú osztályközi koalíció eredményeként jött létre. A különböző társadalmi rétegződési mintázatok történelmileg eltérő jóléti állam felfogások bábái voltak. Skandinávia esetében például az erős szociáldemokrácia, a sajátos jóléti modell és az egalitáriánus törekvések valószínűleg az általános történelmi örökség együttes eredményei voltak: a valódi magyarázat azokban a feltételekben keresendő, amely kedvezett a szociáldemokrata hatalomnak és a „nép otthona” modellnek.

Az endogenitás forrásainak azonosítása

Jó példát nyújtanak az skandináv országok, ahol a történelmi feltételek már jóval a politikai szintéren való megjelenése előtt megágyaztak a szociáldemokráciának. Az agrárkérdést már a 19. század közepén rendezték, és itt – ahogy a történészek írják – sokkal természetesebb volt egy „vörös-zöld” koalíció létrejötte, mint máshol. Nemcsak azért, mert a mezőgazdasági népesség jelentős része nélkülözött, hanem mert a születő ipar viszonylag kis léptékű volt, földrajzilag elszórtan helyezkedett el, és gyakran mezőgazdasági területen alakult ki (Baldwin 1985, Miggeld–Morin–Aamark 1988). Miként Baldwin (1985) helyesen hangsúlyozza, a szociálpolitika univerzális jellege a skandináv történelem logikus következménye és igazából nem a szociáldemokrácia tevékenységének eredménye.

Vigyáznunk kell azonban, hogy ne túlozzuk el az endogenitás tételt. Vajon ezek az országok akkor is a ma tapasztalható mértékű generációk közötti és generációkon belüli egyenlőséget valósították volna meg, ha másmilyen lenne a jóléti államuk, vagy ha a szociáldemokraták nem lettek volna hatalmon egy fél évszázadon keresztül? E kérdést úgy is megválaszolhatjuk, hogy a skandináv országokat összehasonlítjuk a többiekkel a „szociáldemokrata éra” előtti időszakban.

Ennek érdekében két dimenzióra összpontosíthatunk. Az egyik: a skandináv jóléti államok vajon már, mondjuk, az 1930-as vagy az 1960-as években is fejlettebbek voltak a többinél? Ha igen, akkor nehezen tulajdoníthatjuk kizárólag a szociáldemokratáknak az eredményeket. Mint kiderül, a válasz „nem”. A szociális kiadásokat tekintve a skandináv országok az 1960-as évekig nemzetközi összehasonlításban a keveset költők közé tartoztak – még az Egyesült Államokhoz képest is (Esping-Andersen 1990, Lindert 2004). A másik: a szociáldemokrácia előtt időszakban a skandináv országokban kevésbé hangsúlyosak voltak-e az osztálykülönbségek, mint máshol? Itt ismét csak a „nem” felé billen a válasz. Svédországban a 19. század végén viszonylag magas szintű volt a jövedelemegyenlőtlenség és a vagyonkoncentráció (Bentzel 1952, Gustafsson–Johansson 2003, Korpi 1983, Morrison 2000).

A jövedelemeloszlással kapcsolatos történelmi adatok azt mutatják, hogy a jóléti állam előtti korszakban a skandináv országok nem voltak egyenlőbbek a többieknél. Akár a felső és az alsó kvintilis hányadosával, akár a Gini-együtthatóval mérjük, a jövedelemegyenlőtlenség megfelel a brit adatoknak, és még nagyobb is, mint Németországban (Brandolini–Smeeding 2009, Morrison 2000). Példának okáért a 2. világháború előtti Svédországban a legfelső decilis jövedelemrészesedése 39,5 százalék volt, szemben a franciaországi 36 százalékkal. A 2000-es évek felé közeledve a skandináv országok egyedülállóan alacsony egyenlőtlenségi szintet értek el. Minden adat azt bizonyítja, hogy ez az 1960-as évek után történt, és az adatok azt is mutatják, hogy az egyenlősítést a legalsó kvintilis jövedelemrészesedésének növelésével érték el. A legfelső kvintilis relatív jövedelmi helyzete egyáltalán nem változott. Valójában az 1960-as évek közepén Svédország kevésbé redistributív volt, mint Németország (Brandolini–Smeeding 2009).

Egyenlősítési lehetőségek

Ebben a cikkben a generációk közötti mobilitással foglalkozom. Az egyik lehetőség, hogy összehasonlítjuk az iskolai végzettség osztály-hovatartozás szerinti meghatározottságát az egyes országokban, illetve a különböző csoportok között. Vajon Skandináviában ugyanolyan volt a származás hatása, mint a többi országban a 2. világháború előtt, azaz azokban a korcsoportokban, amikor még semmilyen kiegyenlítő intézkedés hatása sem érződött? És van-e különbség az ez utáni korcsoportokban? Mint látjuk majd, a skandináv országok a társadalmi származás és a képzettségi szint összefüggése tekintetében a 2. világháború előtt nagyon hasonlóan festettek, mint a világ többi része. A fiatalabb, „jóléti állami” korcsoportok esetében viszont náluk jelentős egyenlősítő hatás mutatható ki.

Az 1960-as évektől a skandináv szociáldemokraták a tényleges egyenlőség megvalósítását célzó politikát folytattak. A sort Svédországban az Olof Palme-korszakhoz kötődő híres oktatási reformok indították, és mindhárom ország szociáldemokrata pártjai arra törekedtek, hogy az oktatási piramis egészében eltöröljék az osztálykorlátokat. Ennek eszközeiként a középső oktatási szint egészében megszüntették a differenciálódást, átfogó iskolarendszert hoztak létre, és elhárították az oktatáshoz való hozzáférés pénzügyi akadályait.

Látni fogjuk, hogy valószínűleg döntően az egyenlőség valójában nem az osztályegyenlőtlenségeket célzó újrafogalmazása vezetett a lehetségszerkezet demokratizálásához. A szociáldemokraták, elsősorban a nemek közötti egyenlőség nevében, az 1960-as évektől kezdték kiemelten kezelni a családpolitikát és a nők foglalkoztatásának elősegítését. Két évtizeden belül létrehoztak egy – és ezt fontos hangsúlyozni – minden vonatkozásban nagyon magas minőségű ellátást nyújtó, lényegében univerzális gyermekgondozási rendszert. Ezzel párhuzamosan nagyon bőkezű szülés utáni gyermekgondozási szabadságot és családpótlék-rendszert vezettek be. Ennek természetes eredményeként, a munkakarrier lehetőségeinek kiegyenlítődéssel nőtt a nemek közötti egyenlőség. Mindez döntő származékos hatással járt az egyenlőtlenségre, mivel az anyák foglalkoztatása nagyon hatékony eszköz a gyermekszegénységgel szemben. Egy korábbi munkámban úgy becsültem, hogy a gyermekszegénység esélye 3–4-szeresével csökken, ha az anya dolgozik (Esping-Andersen 2009; lásd még Rainwater–Smeeding 2003). Ezen kívül a lehetségszerkezet kiegyenlítése szempontjából valószínűleg sokkal fontosabb a jó minőségű iskoláskor előtti gondozórendszerben való részvétel, mint az oktatási reformok.

A mobilitással foglalkozó komparatív kutatások rutinszerű következtetése, hogy Svédország kivételt jelent az „állandó változás” (constant flux) elmélete alól (Breen et al. 2009, Erikson–Goldthorpe 1992, Shavit–Blossfeld 1992). Mivel ezek a kutatások csak Svédországgal foglalkoztak, nem tudhatjuk, hogy a kivételesen magas fokú mobilitás Dániát és Norvégiát is jellemzi-e.

A svéd kivételesség magyarázataiban fontos szerepet játszanak a Svédországban az 1960-as években, Dániában és Norvégiában pedig néhány évvel később

kibontakozó oktatási reformok. Később bemutatom, hogy a társadalmi helyzet iskolai végzettséget determináló hatása mindhárom országban gyengült. Az viszont kevésbé egyértelmű, hogy ezzel együtt nőtt-e a generációk között az osztályhelyzet változásában kifejeződő mobilitás (Eriksson–Jonsson 1996). Valójában a felsőoktatás térnyerésének nagyon könnyen lehetett ellenkező hatása, amint ez Nagy-Britanniában történt (Blanden–Gregg–Machin 2005).

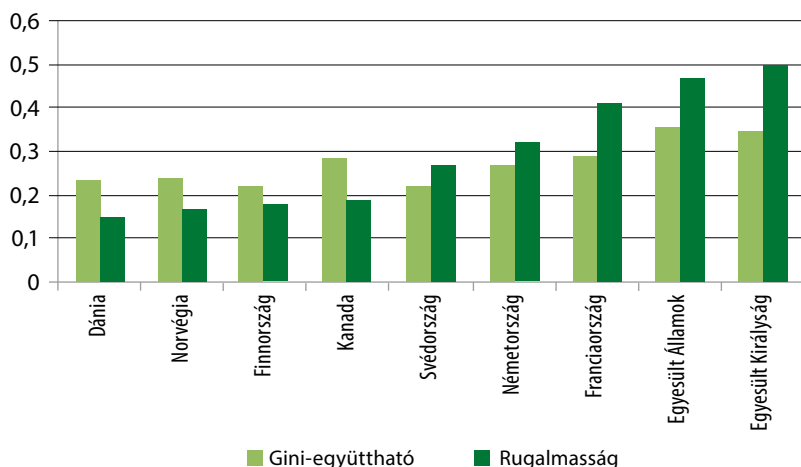
Az empirikus adatok pozitív mobilitási hatásokat mutatnak. Jaeger és Holm (2007) egyértelműen bizonyítják ezt Dánia esetében. Norvégiára Bratberg és szerzőtársai (2005) kimutatták, hogy az oktatási reformok (enyhén) gyorsították a generációk közötti mobilitást. Holmlund (2006) és Holzer (2006) is ugyanerre a következtetésre jut Svédország esetében, de mindkét tanulmány fontos kiegészítéseket fogalmaz meg. Holmlund szerint a pozitív mobilitási hatás elsősorban a homogám jellegű házasságok számának az általános középiskolák térnyerését követő csökkenéséből adódó indirekt – és előre nem látott – következmény. Holzer kimutatja, hogy a mobilitási hatás a nagyon alacsony képzettségű szülők gyerekeire nem terjed ki.

Kezdjük megérteni, hogy az oktatási reformok a hatékony életesély-kiegyenlítés szükséges, de nem elégséges előfeltételei lehetnek. Az elmúlt évek tudományos eredményei közül az egyik legjelentősebb felismerés, hogy az iskoláskor előtti évek döntő módon befolyásolják a gyerekek későbbi iskolai teljesítményét, és szélesebb értelemben az életesélyeiket. Ez azt jelenti, hogy a családi körülmények meghatározó szerepe erősebb, mint az oktatáspolitikáé, bármilyen hatása van is ez utóbbinak. Ha ez a helyzet – és minden rendelkezésre álló adat ezt mutatja –, akkor egyértelműen téves úton járunk, ha a stratégia kialakításakor éles és elhamarkodott különbséget teszünk a két alapvető egalitáriánus cél között. Az „egyenlőség itt és most” ugyanis nélkülözhetetlen előfeltétele az esélyek egyenlőségének (és fordítva).

Ezt felismerték a generációk közötti mobilitás újabb keletű gazdasági modelleiben, amelyek szerint a szülők generációján belüli egyenlőtlenség mértéke erős befolyást gyakorol a gyerekek generációján belüli mobilitásra (Corak 2003, Solon 1999). Ennek szemléltetésére az 1. ábrában egymás mellé helyeztem az egyes országokban tapasztalható Gini-együtthatót és a generációk közötti jövedelemmobilitás elasticitását.

Első pillantásra nyilvánvaló, hogy az skandináv országok – és különösen Dánia – sokkal inkább segítik a mobilitást, mint a többiek (a meglepő kivétel Kanada). A különbségek pedig nagyok: a dán szülő-gyermek jövedelemkorreláció több mint háromszor kisebb, mint az amerikai, brit vagy a francia.

1. ábra: A jövedelemegyenlőtlenség és a generációk közötti jövedelemrugalmasság

Forrás: a Gini-együtthatók a LIS- (Luxembourg Income Study) adatokból; a generációk közötti jövedelemrugalmasság Corak (2003) alapján.

De ezek az összegző adatok félrevezetőek lehetnek, ha – mint ez ma gyakran történik – a mobilitási pályák nem egyenes vonalúak: általában igen jelentős mobilitás tapasztalható az eloszlás középső régiójában, ugyanakkor sokkal kisebb mértékű lefelé, illetve felfelé irányuló mobilitás van legfölül és legalul. Az okok a politikák marginális hatásaiban keresendők. Az univerzális családi pótlék marginális értéke sokkal nagyobb az alacsony jövedelmű családokban; ugyanez a helyzet az anyák foglalkoztatásának hatását vizsgálva is. És mint James Heckman és munkatársai kimutatták, ugyanez a logika érvényesül a kora gyermekkori programokban (Heckman–Krueger 2003).²

Ez a felismerés segít megmagyarázni annak okát, hogy miért nem képes önmagában akár még a legcélratoróbban egalitáriánus oktatási rendszer sem jelentősebben gyengíteni a társadalmi származás esélyekre gyakorolt hatását. Jól tudjuk, hogy az iskolaérettségben tapasztalható osztálykülönbségek már akkor nyilvánvalóvá válnak, mikor a gyerekek először bekerülnek az oktatási rendszerbe, és az iskolák nincsenek kellőképpen felkészülve ennek a problémának az orvoslására. A későbbi esélykiegyenlítő programok költségesek és nem túl hatékonyak (Heckman–Lochner 2000). Az alaplogikát Heckman „a tanulás tanulást szül” modellje festi le. Az erősen startolók az idő haladtával eltávolodnak a többiekől, a gyengén rajtolók egyre jobban lemaradnak. És ebben az a lényeges, hogy döntő jelentősége van a koragyermekkori feltételeknek.

² Dániát és az Egyesült Államokat összehasonlítva a kollégáimmal együtt azt tapasztaltuk, hogy a koragyermekkori gondozás iskolai teljesítményre gyakorolt hatása túlnyomórészt a leghátrányosabb helyzetű gyerekekre koncentrálódott (Esping-Andersen et al. 2012).

Az előző mondatban említett érv mellett általános tudományos konszenzus alakult ki, de még ma sem világos, hogy milyen feltételek számítanak leginkább. Az amerikai kutatók évtizedeken keresztül hangsúlyozták az egyszülős család és a szegénység negatív hatását (Biblarz–Raftery 1999, McLanahan 2004, Mayer 1997). De miként Mayer írja, a szegénység hatása megtevesztő lehet, ha – amint ez valószínű – a valódi ok elsősorban a szülők azon jellemzőiben van, amelyek a szegénységüket magyarázzák. E nézet a Heckman-tétel lényegét fejezi ki, azaz: a koragyermekkori hátrányok elsődleges oka az elégtelen kognitív és magatartásbeli ösztönzőkben van.

Ha döntöek a gyermekkori életkörülmények, akkor van egy kész magyarázat arra, hogy Skandinávia miért tűnik ki az egyenlő lehetőségek terén. Mint később látni fogjuk, a gyermekszegénység megszüntetése vitán felül a skandináv országok egyik csúcsteljesítménye. Ha e helyett a kognitív ösztönzés számít igazán, akkor bármilyen kiegyenlítő trend legvalószínűbb elősegítői az univerzális, magas színvonalú iskoláskor előtti intézmények.

A képzettségi szint kiegyenlítése

A Nemzetközi Felnőtt Írásbeliség Mérés (International Adult Literacy Survey – IALS) adatai lehetővé teszik, hogy az egyes korcsoportok és országok között összehasonlítsuk a társadalmi származás iskolai teljesítményre gyakorolt hatását. Az *1. táblázatban* összehasonlítom Dániát, Norvégiát és Svédországot Németországgal, az Egyesült Királysággal és az Egyesült Államokkal. Három korcsoportra koncentrálok: az 1940-es években, az 1950-es években és az 1960-as évek elején, végül az 1970 után születettek. Az utolsó az a korcsoport, ahol a jóléti állam és az oktatási reformok jelentősebb hatását várhatjuk. Esélyhányadosokat mutatok be annak szemléltetésére, hogy a képzettség nélküli apák fiai milyen valószínűséggel fejezik be a középfokú oktatást. Az esélyhányadosok referenciacsoportja a középfokú vagy annál magasabb képzettségű apák fiainak csoportja. Az adatok azt mutatják, hogy a legidősebb (2. világháború előtti) korcsoport esetében a társadalmi származás hatása kevéssel gyengébb Dániában és Norvégiában, mint a többi országban. De Svédországban a származás hatása hasonló volt a németországihoz, és ténylegesen erősebbnek bizonyult, mint akár az Egyesült Királyságban vagy az Egyesült Államokban.

1. táblázat: Annak esélye, hogy az alacsony képzettségű apák gyerekei középfokú végzettséget szereznek. Három korcsoport összehasonlítása (logisztikus esélyhányadosok)

	Egyesült Államok	Egyesült Királyság	Dánia	Norvégia	Svéd-ország	Német-ország
1970-es korcsoport	0,115***	0,185***	0,449**	0,661*	0,320**	0,094***
1950-es korcsoport	0,097***	0,153***	0,248***	0,447**	0,164***	0,067***
1940-es korcsoport	1,133***	0,162***	0,213***	0,205***	0,091***	0,098***

Adatok forrása: IALS (International Adult Literacy Survey) 1. korcsoport: 1970 után; 2. korcsoport: 1955–1964 között; 3. korcsoport: 1940-es években születettek. Ellenőrző változók: kognitív képességek, nem és bevándorló státusz.

* = 0,05; ** = 0,01; ***0,001 vagy jobb

Az eredmények azt mutatják, hogy a képzettségi szint kiegyenlítése a középső (1955–1964 között születettek) korcsoporttal kezdődött, de igazán csak az 1970-es évek korcsoportjában mutatkozott a hatás (Dániában és Svédországban is megduplázódott a valószínűség). Németországban, az Egyesült Királyságban és az Egyesült Államokban nem tapasztalható ilyen kiegyenlítődesi trend. Más megfogalmazásban, az 1940-es, „jóléti állam előtti” korcsoport az összes országban nagyjából ugyanazzal az egyenlőtlen lehetségszerkezettel nézett szembe. Ez viszont már nem áll az 1970-es években született „jóléti állami” korcsoportra: a svédek háromszor, a dánok négyszer nagyobb valószínűséggel szereznek felsőfokú végzettséget, mint a német vagy amerikai kortársaik. Természetesen nyitott kérdés, hogy ezt az oktatási reformok vagy más tényezők – például a nagyobb jövedelemegyenlőség és kisebb szegénység – hatásának tudhatjuk-e be. Az adatok azonban mégis erős jóléti állami hatást mutatnak, amelyet valószínűleg nem torzít az endogenitás.

Aszimmetrikus kiegyenlítés

A feltételek és lehetőségek funkcionálisan kölcsönös függőségben vannak. Közélebről megvizsgálva azt láthatjuk, hogy a kiegyenlítés meglehetősen egyoldalú: felemeli az alul levőket, de nem érinti a felül levőket.

Mivel a gyerekszegénységnek nagyon komoly ismert negatív következményei vannak, ez nyilvánvalóan kulcsfontosságú indikátor. A 2. táblázat a jelenlegi (2005 körüli) és múltbeli (1970-es évek közepe körüli) helyzetet összehasonlítva komparatív adatokat tartalmaz a gyerekszegénység mértékéről. Ez az összehasonlítás világosabb képet mutat nekünk a feltételek egyenlőtlensége terén elért eredményekről. És ha egy kivételesen sérülékeny csoport, az egyszülős családok

helyzetét vesszük szemügyre, akkor a különbségek még hangsúlyosabbak lesznek. A Luxembourg Income Studies (LIS) adatai alapján a skandináv országokban az egyszülős családok szegénységi rátája az 1970-es évek óta alacsony szinten maradt, míg ezzel szemben Spanyolországban 22-ről 33 százalékra nőtt, és makacsul 50 százalék körül alakult az Egyesült Államokban. Talán az a legkirívóbb, hogy a skandináv országok képesek voltak ellenállni a sok OECD-országban (leglátványosabban Hollandiában és az Egyesült Királyságban) érvényesülő, a gyerekszegénység növekedését okozó trendnek.

2. táblázat: A gyerekszegénység különösen meghatározó

	1970-es évek	2000-es évek közepe
Dánia	n. a.	3,9
Norvégia	4,8	4,9
Svédország	6,4	4,0
Franciaország	7,2	7,9
Németország	4,4	10,7
Olaszország	n. a.	18,4
Spanyolország	12,7	17,3
Hollandia	2,7	9,1
Kanada	4,4	15,1
Egyesült Királyság	6,0	14,0
Egyesült Államok	19,3	21,2

Adatok forrása: LIS (Luxembourg Income Study).
A szegénységi szint a mediánjövedelem 50 százaléka.

Mindez azt jelzi, hogy az alul levők relatív helyzetének javításában jelentős sikerek születtek. Vajon a jövedelmi különbségek csökkenése és az alacsony szintű szegénység a jóléti állam tevékenységének eredménye? Első pillantásra nem igazán. Ha figyelmen kívül hagyjuk a nyugdíjakat, mindhárom skandináv országban a jóléti állam jövedelemtranszfereinek 32–33 százaléka jut a legalsó jövedelmi kvintilisére, és ez az OECD-országok 36 százalékaival összevetve kedvezőtlennek tűnik. Ehhez hasonlóan, Svédországban a legfelső kvintilis az összes transzfer 11 százalékát kapja, ami megegyezik az OECD-átlaggal. Az összenyomottabb skandináv jövedelemeloszlás okát valószínűleg nem elsősorban a redistribúcióban, hanem az alul levő háztartások magasabb munkajövedelmében kell keresnünk. Ez viszont a munkanélküliség minimalizálása terén elért sikerekre vezethető vissza, vagy ami még fontosabb, általában a nők és különösen az anyák munkavállalásának maximalizálásával magyarázható. Más szóval, a skandináv egalitáriánus eredmények vitathatatlanul elsősorban a munkaerőpiaci politika, a kollektív al-

kumechanizmus és a nemek közötti egyenlőséget célzó, rendkívül összehangolt intézkedések származékos következményei.

Ez egy egyszerű szimulációs példával illusztrálható. A European Community Household Panel (ECHP) adatait használva, ha a dán női foglalkoztatási szintet Spanyolországra vetítjük ki, a spanyol Gini-együttható 12 százalékponttal csökken (Esping-Andersen 2009). Más megfogalmazásban, ha a női foglalkoztatás (amint ez a legtöbb országban történik) a felső kvintilisbe tartozó háztartásokra koncentrálódik, a hatás egyenlőtlen lesz. A trükk lényege, hogy a társadalmi piramis alján levő nők munkaerő-kínálatát kell maximalizálni.³

Generációk közötti mobilitás

Az esélyegyenlőséggel kapcsolatos aszimmetrikus, alulról felfelé irányuló megközelítés – mint az 1. táblázatból is kitűnik – akkor a legnyilvánvalóbb, ha a generációk közötti mobilitást vizsgáljuk. Az osztálymobilitásban kirajzolódó trendek vizsgálatának az az előnye, hogy implicit módon kiszűrhetjük az endogenitás hatását. Háromféle módon azonosíthatjuk a mobilitást. Az első, hogy megvizsgáljuk, az utódok jövedelme mennyire korrelál az apákéval (mint az 1. ábrában). A második, mikor az iskolai végzettséget befolyásoló eredeti hatásokra koncentrálnak (mint az 1. táblázatban). A harmadik módszert alkalmazva pedig megbecsüljük az osztályhelyzet generációk közötti korrelációját.

Korábban említettem, hogy a generációk közötti jövedelemkorrelációt vizsgáló kutatók szilárd bizonyítékokat találtak a nemlineáris összefüggések jelenlétére (Bjorklund–Jantti 2009, Couch–Lillard 2004, Jantti et al. 2006). A legfontosabb megállapítás szerint a szülő-gyerek korrelációk különösen erősek a jövedelemeloszlás legtetején és legalján, és középen viszonylag gyengék. Jantti et al. (2006) tanulmánya különösen sokatmondó, mivel kimutatja, hogy sok országban egyaránt hiányzik a legfelülről lefelé irányuló mobilitás, ugyanakkor igazán jelentős országok közötti eltérések tapasztalhatók az alul levők felfelé irányuló mobilitási esélyeiben. A legelső kvintilisbe tartozó családok gyerekei Skandináviában több mint kétszer nagyobb valószínűséggel lesznek felfelé mobilak, mint az Egyesült Államokban. De ennek ellenére Skandináviában nem nagyobb a legfelülről lefelé irányuló mobilitás, mint máshol. Ennek szemléltetésére Jantti és szerzőtársai (2006) kimutatják, hogy a legelső kvintilisbe tartozó dán (és svéd) fiúk 25 százaléka ugyanabban a kvintilisben marad, ahol az apáik vannak. Ez csak öt százalékponttal több, mint amit egyszerű véletlen kiválasztásos módszerrel várhatnánk. És ez kedvezőnek tűnik az Egyesült Államokkal összehasonlítva, ahol 42 százalék marad ugyanabban a legelső kvintilisben. De legfelül az örökölt pivilégium lényegében ugyanaz Skandináviában és az Egyesült Államokban (Dániában és az

³ Dániában a gyermeküket egyedül nevelő anyák foglalkoztatási rátája 81 százalék (Esping-Andersen 2009).

Egyesült Államokban egyaránt a legfelső kvintilisbe tartozó családokból származó fiúk 36 százaléka marad a szüleik legfelül levő jövedelmi ötödében).

Az egyik alternatív lehetőség, ha – mint Ermisch és Francesconi (2004) tették – megvizsgáljuk, hogy az egyes korcsoportokban a szülők osztályhelyezete miként befolyásolja a fiúk jövedelmének alakulását. De annak kimutatására, hogy a mobilitási változás valamilyen politika (és ha igen, milyen politika) eredménye-e, meg kell vizsgálnunk, hogy ez a változás mennyiben közvetlen (szülők-utódok közötti korrelációk) vagy közvetett (iskolázottsági szint által közvetített) hatások következménye.

Ennek érdekében olyan adatokra van szükségünk, amelyek lehetővé teszik a jóléti állam megérése előtt és után született korcsoportok összehasonlítását. Lényegében a társadalmi mobilitással foglalkozó összes tanulmány gyenge pontja, hogy a legfiatalabb korcsoportjuk tulajdonképpen már elég öreg. Breen és munkatársainak (2009) tanulmánya olyan adatokat használ, amelyek sokkal újabbak, mint Erikson és Goldthorpe (1992) vagy Shavit és Blossfeld (1992) adatai. Ennek ellenére a legfiatalabb korcsoportjukba tartozók 1959–1966 között születtek, ami azt jelenti, hogy a gyerekkori tapasztalataik a jóléti állam „egalitáriánus” szakasza előttről valók. Erre a korcsoportra a koragyerekkori gyermekgondozás expanziója és a nagy oktatási reformok sem gyakorolhattak semmilyen tényleges hatást.

A jövedelmekre és életkörülményekre vonatkozó uniós statisztika (EU-SILC) 2006-os adatai tartalmaznak egy intergenerációs modult, amely segítségével össze tudjuk hasonlítani a „jóléti állam előtti” és „jóléti állam utáni” korcsoportokat. Két csoportra koncentrálok: az 1945–1957 és az 1968–1977 között születettek. Első lépésként megvizsgálom a közvetett hatásokat: miként befolyásolja a társadalmi osztály szerinti származás annak a valószínűségét, hogy a fiúk bekerülnek-e a felsőoktatásba? Ez persze feltételezi, hogy már elvégezték a középiskolát. Így ebben az esetben a legmegfelelőbb egy kétváltozós probit becslés.

A második lépés a közvetlen hatások vizsgálata: az osztályszármazás hogyan befolyásolja az osztályorsót?

A származás meghatározására Erikson, Goldthorpe és Portocarera (EGP) 5 osztályos sémáját használom, és a felülről (alkalmazotti [salariat] származás) és az alulról (szakképzetlen származás) kiinduló mobilitást vizsgálom. Mind egyik esetben a három „középső” EGP-osztálybeli származás jelenti a referenciacsoportot.⁴ Az osztályorsó mérése optimalizálással (trade-offs) történik. Ha az életsorsokra is az EGP osztályozási sémát használnánk, akkor az a probléma állna elő, hogy a legfiatalabb (1968–1977) korcsoport tagjai gyakran még a karrierjük korai szakaszában vannak. Ez azt jelenti, hogy egyszerűen a koruk

⁴ Az EGP Erikson, Goldthorpe és Portocarera osztályba sorolási rendszerére vonatkozik (lásd Erikson–Goldthorpe 1992). A jövedelmekre és életkörülményekre vonatkozó statisztika (Statistics on Income and Living Conditions – SILC) adatai csak kétszámjegyű ISCO (International Standard Classification of Occupations) kódolást nyújtanak az apák foglalkozására, ami nem teszi lehetővé a kidolgozottabb EGP-osztályozás használatát.

miatt kisebb valószínűséggel található a magasabb szintű vezetői és irányítási pozíciókban. Ezen okok miatt inkább a kereseti kvintilisek alapján azonosítom a „sorsot”, mivel ezt kizárólag korcsoporton belüli eszközökkel mérik. Az egyszerűség kedvéért csak az alkalmazotti, illetve szakképzettség nélküli származású fiúk kvintilisek szerinti sorsát mutató mobilitási mátrixokat használók.⁵

Első lépés: közvetett származási hatások (osztályszármazás – felsőoktatás)

A közvetett hatások azonosítása érdekében a felsőoktatásra összpontosítok. Az EU-SILC-adatokat használom, és a két szélsőséget vizsgálom: a legalsó (azaz képzettség nélküli) és a legfelső (azaz alkalmazotti) osztályból származókat. A „középső” EGP-osztályok együttesen jelentik a becsült együtthatók referenciapontját (lásd 3. táblázat).

A kétváltozós probit modellek párhuzamosan vizsgálják a középfokú és felsőfokú végzettség elérését. A 3. táblázat csak a felsőoktatásra mutat együtthatókat.

3. táblázat: A származás hatása a felsőoktatásba kerülésre (fiúk):
kétváltozós probit becslés

Számazás	Dánia	Norvégia	Franciaország	Olaszország	Spanyolország
Legalsó EGP-osztály					
45–57 éves korcsoport	-0,34**	-0,42***	-0,33***	-0,36***	-0,45***
64–77 éves korcsoport	-0,11	-0,07	-0,39***	-0,17**	-0,25***
Alkalmazottak					
45–57 éves korcsoport	0,66***	0,49**	0,92***	0,63***	0,86***
64–77 éves korcsoport	0,68**	0,47**	0,51***	0,69***	0,56***

EGP: Erikson, Goldthorpe és Portocarera

Anyák iskolázottsági szintje, testvérek száma, gyermekkor alatti gazdasági nélkülözés, egyszülős család és bevándorló státusz hatása kiszűrve. Az elemzés referenciaosztályai a három „középső” EGP-osztály.

* = 0,05; ** = 0,01; *** = 0,001 vagy jobb

Erős bizonyítékok vannak a jóléti állam hatására. A „jóléti állam előtti” idősebb korcsoport vizsgálatával kezdve, a skandináv országokban a társadalmi szár-

⁵ Az egyszerű mobilitási mátrixokból kapott eredmények nagymértékben megegyeznek az összetettebb többváltozós elemzésekből származókkal. Lásd Esping-Andersen–Wagner (2013).

mazás erős hatását láthatjuk, ami nem nagyon különbözik a többi országban érvényes mintától – kivéve, hogy Franciaországban és Spanyolországban különösen erős az alkalmazotti származás hatása. A helyzet teljesen nyilvánvalóan változik a fiatalabb korcsoportot vizsgálva, mivel Skandináviában a szakképzetlen származásnak többé nincs semmilyen statisztikailag szignifikáns negatív hatása a felsőoktatásba kerülésre. A hátrány világosan csökkent Olaszországban és Spanyolországban is, míg Franciaországban megmaradt.

Az alkalmazotti osztályból származó fiúkra térve azt láthatjuk, hogy a kiváltságos származásból adódó viszonylagos előnyök Dániában és Norvégiában sem gyengültek, Franciaországban és Spanyolországban viszont igen – de ezeknél az országoknál figyelembe kell venni az idősebb korcsoport esetében érvényesülő nagyon erős osztálymeghatározottságot. A végeredmény az, hogy a kiváltságos származásnak ma nagyobb hatása van Dániában, mint Franciaországban vagy Spanyolországban.

Alapvetően hasonló következtetésre jutunk, ha a gyermekkori pénzhiány hatásait vizsgáljuk (ez nem szerepel a táblázatban). Az idősebb, „jóléti állam előtti” skandináv korcsoportban a szegénység nagyon negatívan hatott az iskolázottságra, de később teljesen megszűnt ez a hatás. Spanyolországban, Olaszországban és Franciaországban fennmarad és a fiatalabb korcsoportban is kimutatható a szegénység erősen negatív hatása.

Második lépés: a származás közvetlen hatásai (osztályszármazás – jövedelmi helyzet)

Ma már jól ismert, hogy a társadalmi származás sokkal jobban befolyásolja az iskolai teljesítményt, mint amennyire előre jelzi a végállomást. Ez első pillantásra nyilvánvaló, ha összevetjük az r -négyzet (r^2) értékeket a származás–oktatás és származás–végállomás regressziókkal. Ezt ezen kívül formálisabb dekompozíciós technikák, például a „Sobel-teszt” is megerősítik (Sobel 1982). Egy ugyanazon az adatokon és hasonló modellezési eljárásokon alapuló másik tanulmányban alkalmaztuk ezt a technikát, és azt találtuk, hogy a közvetlen és közvetett hatások relatív súlya nagymértékben függ a kapcsolatok általános erejétől (Esping-Andersen–Wagner 2013). Franciaországban, ahol a származás hatásai általában nagyon erősek, a közvetett hatás felülmúlja a közvetlent. Lényegében ugyanezt a mintát találtuk Olaszországban és Spanyolországban is. A két skandináv országban azonban ezzel ellentétes a helyzet: mint tudjuk, itt a származás általános hatása viszonylag gyenge. Dániában és Norvégiában is a közvetlen hatás sokkal erősebb, mint a közvetett.

A közvetlen hatás azonosítására egy egyszerű intergenerációs mobilitási mátrixot használok, és megvizsgálom, hogy a legalsó EGP- (A) osztályból, illetve az alkalmazotti osztályból (B) származók hogyan oszlanak el az öt jövedelmi

kvintilesben (4. táblázat). A kapcsolatokból nem szűrtük ki a potenciálisan releváns tényezőket, így nagyban hasonlítanak a Jantti és munkatársai (2006) által készített tanulmányban számítottakhoz. A különbség az, hogy én nem a szülők jövedelmét, hanem az EGP-osztály származást használom.

4. táblázat: Generációk közötti jövedelmi mobilitás

Fiúk jövedelmi kvintilise	Dánia	Norvégia	Francia- ország	Olasz- ország	Spanyol- ország
Legalsó EGP-osztályból származó fiúk jövedelme					
Idős korcsoport					
Legalsó	23	24	23	22	24
3 középső	63	60	63	62	63
Legfelső	14	16	14	16	13
Fiatal korcsoport					
Legalsó	21	18	23	22	24
3 középső	64	67	64	60	62
Legfelső	15	15	13	18	14
Alkalmazotti származású fiúk jövedelme					
Idős korcsoport					
Legalsó	19	15	14	12	9
3 középső	54	51	46	49	41
Legfelső	25	34	40	39	50
Fiatal korcsoport					
Legalsó	16	19	16	17	11
3 középső	53	57	46	52	50
Legfelső	31	24	38	31	39

EGP: Erikson, Goldthorpe és Portcarera

A 4. táblázatból ismét látható a skandináv társadalmi kiegyenlítés aszimmetrikus mintázata. A legalsó EGP-osztályba tartozók fiai esetében azt láthatjuk, hogy máshol nem tapasztalható kiegyenlítést értek el. Az idősebb, jóléti állam előtti korcsoportban minden országban azonos volt annak az esélye, hogy a legalsó kvintilisen kötnek ki. A fiatal korcsoportot tekintve Skandináviában jelentős a csökkenés (legnagyobb mértékben Norvégiában), míg Franciaországban, Olaszországban és Spanyolországban változatlan az eloszlás. Spanyolországban a többi országhoz képest kivételesen alacsony szintű az alulról felfelé irányuló mobilitás – ez megegyezik Julio Carabaña (1999) korábbi vizsgálatának ered-

ményével. Várakozásainknak megfelelően itt a mobilitás majdnem kizárólag a legalsó és a középső három kvintilis között történt.

Az alkalmazottak fiai esetében egészen más forgatókönyvet láthatunk. Az idősebb korosztályt tekintve Franciaországban, Olaszországban és különösen Spanyolországban sokkal nagyobb volt a valószínűsége, hogy a legfelső kvintilisbe jutnak. E csoportban a jóléti állam előtti Skandinávia (és főként Dánia) lényegesen egalitáriánusabb a többi országnál. A fiatalabb korcsoportban mindenhol egyértelmű kiegyenlítődési tendenciát láthatunk, leginkább Spanyolországban és Norvégiában. Az is kitűnik azonban, hogy a kiváltságos származás Dániában erősebb eltérést mutat. Ebben az országban az idősebb korcsoporthoz képest 24 százalékkal nagyobb a valószínűsége, hogy valaki a legfelső kvintilisbe kerül.

Dánia és Norvégia is hatékonyan egyenlítette ki az esélyeket azok számára, akik a társadalmi piramis aljáról származtak. Norvégia kétségtelenül valami hasonlót hajtott végre a legfelülről származottak esetében is. De furcsa módon a kiváltságos származás előnyei Dániában erősödtek, míg másutt egyértelműen gyengültek, ami az alkalmazotti osztályt tekintve az országok közötti konvergenciához vezetett.

Következtetés

Az adatok összességében azt mutatják, hogy a skandináv jóléti rezsimek másokkal összehasonlítva lényegesen hatékonyabb volt a lehetségszerkezet kiegyenlítésében. Ezt a fegyvertényt elsősorban az alacsony sorból származók mobilitási lehetőségeinek erősítésével vitte véghez. Közben a legfelső társadalmi rétegekbe születtek előnyei alapvetően változatlanok maradtak.

A legalul és legfelül levők közötti távolság jelentősen szűkült, és ez kétségkívül fontos eredmény.

Hogyan magyarázhatjuk a lehetőségek egyenlőségéhez vezető társadalmilag aszimmetrikus utat? Három, egymást nem feltétlenül kizáró megoldásra gondolok. Az első, hogy politikai feszültségekre vezethető vissza. A politikai koalícióalkotás állandó kényszere arra sarkallta a szociáldemokráciát, hogy szelektív egalitáriánus stratégiát kövessen. A korai jólét állami intézkedéseket alátámasztó vörös-zöld szövetséget az 1960-as évektől a bérből élők széles koalíciója helyettesítette, melynek magvát a fizikai munkások és a közalkalmazottak alkották. A bérből élők koalíciója volt az a bázis, amelyen a szociáldemokraták hatékony teljes foglalkoztatási politikát folytathattak, és főleg nemek közötti kiegyenlítésre vállalkozhattak. A nagymértékben női túlsúlyú közszektor Skandináviában kétségkívül segít megmagyarázni, hogy a nemek közötti kiegyenlítésnek miért volt akkora politikai prioritása. Más szóval, a bérből élők koalíciója logikusan támogatott egy olyan politikát, amelynek származékos egalitáriánus hatásai voltak, legyen az akár koragyerekkori program, az oktatáshoz való hozzájutás demokratizálása, aktív munkaerőpiaci politika vagy a dolgozó anyák támogatása. Így

az általános középiskola és a kötött iskolai útvonalak megszüntetése azt jelentette, hogy a munkásosztály gyerekei a magasabb társadalmi státuszúakkal azonos eséllyel kerültek be a középiskolába – és így háztartástípusonként sokkal kevésbé tért el a foglalkoztatás, mint más országokban, és így a legsérülékenyebbek, például a gyereket egyedül nevelő anyák elég jól boldogultak. De ugyanez a koalíciós logika miért gátolta meg a legfelső társadalmi réteg relatív privilégiumának gyengítését? A szociáldemokráciának a gazdagok kedvében kellett járnia?

Lehet, hogy nem erről van szó. Egy másik lehetséges magyarázat szerint a társadalmi piramis tetején levők mindig megtalálják annak a módját – és az ehhez szükséges eszközökkel is rendelkeznek –, hogy bármely komolyabb egalitáriánus intézkedésnek kerülő utakon ellenálljanak, és megkerülik azokat. Ez ősrégi magyarázat arra, hogy a jóléti állam látszólag miért nem csökkentette soha a gazdagok és a többiek közötti távolságot (Townsend 1979). Ez egy készen álló magyarázat lenne, ha az volna a helyzet, hogy a gazdagok magániskolákon és magán-egyetemen keresztyül, vagy nagyarányú adóelkerüléssel a rendszer elhagyását választották volna. Ilyen kilépési stratégiának viszont nincs nyoma a skandináv országokban.

Ez elvezet bennünket a harmadik – és nem kevésbé spekulatív – magyarázathoz. A felül levők újra tudják termelni a társadalmi különbségeket, mivel olyan előnyökről van szó, amiket politikai intézkedésekkel nem lehet kiegyenlíteni. Úgy gondolom, hogy napjainkban ez még inkább áll, mint régebben, aminek az az oka, hogy ma a privilegizált helyzet egyre szorosabban összekapcsolódik a humán (és kulturális) tőkével.

A halálozást vizsgáló kutatásokból tudjuk, hogy a várható életkor tekintetében nagyon nagyok – és nőnek – a társadalmi különbségek: egy diplomás átlagosan 5–6 évvel tovább él, mint egy fizikai munkás. A működési elveik következtében a nyugdíjrendszerek nettó eredményei nagymértékben regresszívek. A házassági szokások is többféle módon polarizálódnak. Nő a házassági homogámia, különösen a magasán képzettek körében. Ez azt jelenti, hogy a felül levők két magas jövedelme összeadódik, míg a jövedelemskála alján levők a legjobb esetben is két alacsony jövedelemmel számolhatnak. E folyamat logikus következményeként nőnek a háztartások összegzett jövedelmei közötti különbségek. Az együttélés is sokkal stabilabb a magas képzettségűek körében, a válás és az egyszülős család is egyre inkább az alacsony képzettségűek csoportjában koncentrálódik.

De talán azok a nehezen megfogható különbségek a legfontosabbak, hogy a szülők hogyan segítik a gyerekeik életésélyeit, hogyan „ruháznak be” a gyerekeikbe. A gyereknevelésben a ráfordított idő és a minőség tekintetében is nő a társadalmi osztályok közötti távolság. Azt tapasztalhatjuk, hogy a nagyon magas képzettségű szülők különösen sokat ruháznak be a gyerekeik életésélyeibe. Például a Jens Bonkeval közösen végzett kutatásunk kimutatta, hogy Dániában a gyereknevelésre fordított idő a magas képzettségűeknél 50 százalékkal több, mint a csak középfokú képzettséggel rendelkezőknél (Bonke–Esping-Andersen 2011).

A skandináv jóléti államok kétségkívül csökkentették az iskolai végzettség és a munkásosztályból származó gyerekek társadalmi mobilitása előtt álló akadályokat. Nem könnyű megmondani, hogy pontosan mi magyarázza ezt a sikert. De az legalább nyilvánvaló, hogy nincs egyetlen magyarázat. Bizonyos fokig nyilvánvalóan a nyíltan vállalt politikai célok eredménye, amelyek megvalósulását például az oktatási reformok szolgálták. És nagyrészt az összességében más célok – különösen a nők foglalkoztatásának növelése – érdekében folytatott politikák (többnyire nem tervezett) származékos következménye.

Fordította: Nyilas Mihály

Irodalom

- Baldwin, P. (1985): *The Politics of Social Solidarity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bentzel, R. (1952): *Indkomstfordelingen I Sverige*. Stockholm: Prisma.
- Biblarz, T. – Raftery, A. (1999): Family Structure, Educational Attainment and Socioeconomic Success. *American Journal of Sociology*, 105 (2), 321–365.
- Bjorklund, A. – Jantti, M. (2009): Intergenerational Income Mobility and the Role of Family Background. In W. Salverda – B. Nolan – T. Smeeding (eds.): *Handbook of Economic Inequality*. Oxford: Oxford University Press, 491–521.
- Blanden, J. – Gregg, P. – Machin, S. (2005): Educational Inequality and Intergenerational Mobility. In S. Machin – A. Vignoles (eds.): *What's the Good of Education?* Princeton, NJ: Princeton University Press, 99–114.
- Bonke, J. – Esping-Andersen, G. (2011): Family Investments in Children. *European Sociological Review*, 25 (1), 1–14.
- Brandolini, S. – Smeeding, T. (2009): Income Inequality in Richer and OECD Countries. In W. Salverda – B. Nolan – T. Smeeding (eds.): *Handbook of Economic Inequality*. Oxford: Oxford University Press, 71–100.
- Bratberg, E. – Nilsen, A. – Vaage, K. (2005): Intergenerational Earnings Mobility in Norway. *Scandinavian Journal of Economics*, 107 (3), 419–435.
- Breen, R. – Luijckx, R. – Muller, W. – Pollak, R. (2009): Non-Persistent Inequality in Educational Attainment. *American Journal of Sociology*, 114 (5), 1475–521.
- Carabaña, J. (1999): *Dos Estudios Sobre Movilidad Intergeneracional*. Madrid: Fundacion Argentaria.
- Corak, M. (ed.) (2003): *Income Mobility between Generations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Couch, K. – Lillard, D. (2004): Non-Linear Patterns of Intergenerational Mobility on Germany and the United States. In M. Corak (ed.): *Generational Income Mobility*. Cambridge: Cambridge University Press, 190–206.

- Erikson, R. – Goldthorpe, J. (1992): *The Constant Flux: A Study of Class Mobility in Industrial Societies*. Oxford: Clarendon Press.
- Erikson, R. – Jonsson, J. (1996): *Can Education Be Equalized? The Swedish Case in Comparative Perspective*. Boulder, CO: Westview Press.
- Ermisch, J. – Francesconi, R. (2004): Intergenerational Mobility in Britain. New Evidence from the British Household Panel Survey. In M. Corak (ed.): *Generational Income Mobility*. Cambridge: Cambridge University Press, 147–189.
- Esping-Andersen, G. (1990): *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press.
- Esping-Andersen, G. (2009): *The Incomplete Revolution*. Cambridge: Polity Press.
- Esping-Andersen, G. – Garfinkel, I. – Han, K. – Magnuson, K. – Wagner, S. – Waldfogel, J. (2012): Child Care and School Performance in Denmark and the US. *Children and Youth Services Review*, 34 (3), 576–589.
- Esping-Andersen, G. – Wagner, S. (2013): Asymmetries in the Opportunity Structure: Inter-Generational Mobility Trends in Scandinavia and Continental Europe. *Research in Social Stratification and Mobility*, 30, 473–487.
- Gustafsson, B. – Johansson, M. (2003): Steps towards Equality. *European Review of Economic History*, 7 (1), 191–211.
- Heckman, J. – Krueger, A. (2003): *Inequality in America*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Heckman, J. – Lochner, L. (2000): Rethinking Education and Training Policy. In S. Danziger – J. Waldfogel (eds.): *Securing the Future*. New York: Russell Sage, 47–86.
- Holmlund, H. (2006): Intergenerational Mobility and Assortative Mating Effects of an Educational Reform. *Socialforskningsinstitutet*. Working Paper, 4. Stockholm: Stockholm University.
- Holzer, S. (2006): The Expansion of Higher Education in Sweden and Equal Opportunities. *Center for Labor Market Research Working Paper*. Vaxjo: School of Management, Vaxjo University.
- Jaeger, M. – Holm, A. (2007): Does Parents' Economic, Cultural and Social Capital Explain the Social Class Effects on Educational Attainment in Scandinavia? *Social Science Research*, 36 (2), 719–744.
- Jantti, M. – Bratsberg, M. – Roed, K. – Raaum, R. – Naylor, R. – Osterbacka, E., et al. (2006): American Exceptionalism in a New Light: A Comparison of Intergenerational Earnings Mobility in the Nordic Countries, the United Kingdom, and the United States. *IZA Discussion Paper, no.1938*, January. Bonn: IZA-Bonn.
- Korpi, W. (1983): *The Democratic Class Struggle*. London: Routledge.
- Lindert, P. (2004): *Growing Public*. Cambridge: Cambridge University Press.
- McLanahan, S. (2004): Diverging Destinies: How Children Fare under the 2nd Demographic Transition. *Demography*, 41 (3), 607–27.

- Mayer, S. (1997): *What Money Can't Buy*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Misgeld, K. – Molin, A. – Aamark, K. (eds.) (1988): *Socialdemokratins Samhalle*. Stockholm: Tiden.
- Morrison, C. (2000): Historical Perspectives on Income Distribution: The Case of Europe. In A. Atkinson – F. Bourguignon (eds.): *Handbook of Income Distribution*, Amsterdam: North Holland, 217–61.
- Rainwater, L. – Smeeding, T. (2003): *Poor Kids in a Rich Country*. New York: Russell Sage.
- Shavit, Y. – Blossfeld, H. P. (1992): *Persistent Inequality*. Boulder, CO: Westview Press.
- Sobel, M. (1982): Asymptotic Confidence Intervals for Indirect Effects in Structural Equation Models. In S. Leinhardt (ed.): *Sociological Methodology*, Washington, DC: American Sociological Association, 290–312.
- Solon, G. (1999): Intergenerational Mobility in the Labor Market. In O. Ashenfelter – D. Card (eds.): *Handbook of Labor Economics*. Vol. 3A. Amsterdam: Elsevier Science, 1761–1800.
- Townsend, P. (1979): *Poverty in the United Kingdom*. Harmondsworth: Penguin Books.